

NEMULȚUMIREA SOCIALĂ FAȚĂ DE VIAȚA POLITICĂ. ATITUDINEA POPULAȚIEI CE VA VOTA ÎN 2004

CLAUDIA BURUIANĂ

1. Guvernările lipsite de suportul de încredere a populației din anii tranzitiei post-comuniste au suscitat întrebări legate de funcționarea democrației în societatea românească. Sociologii au diagnosticat fenomenul: avem de-a face cu absența comunicării reale dintre *guvernați* și *guvernanți*; or, acest dialog constituie însăși trăsătura distinctivă a democrației: „Modul în care guvernanții comunică cu ansamblul societății“ este definițorul, „esențial și caracteristic“ pentru ceea ce numim „democrație“ — spunea E. Durkheim în cursurile sale despre stat și democrație¹ tinute începând cu 1904 la Sorbona și Bordeaux. Mai mult, fondatorul sociologiei vorbește despre o „conștiință guvernamentală“ ca parte a „conștiinței sociale“² totale.

Sondajele de opinie ar trebui, în „logica democrației“, să aibă și semnificația unei largi consultări sociale asupra orientării politicii. Guvernările post-decembriste nu par să atribuie sondajelor această semnificație; deși nemulțumirea și neîncrederea în instituțiile politice, în grupări și personalități politice sunt constant înalte, nici una dintre grupările politice nu consideră că această acumulare de nemulțumire și de neîncredere³ ar constitui semnul unui eșec. Atenția acordată sondajelor de către clasa politică vizează sensul cel mai restrâns a ceea ce numim electorat (populația ce va vota, ținta campaniilor electorale). Este o atitudine tipic „electoralistă“. Punctul de vedere sociologic ne somează să privim alegerile ca fiind doar *una* dintre formele de consultare care ar trebui să existe într-o democrație — care implică totuși puțin inițiativa și participarea din partea cetățenilor: un buletin de vot aruncat în urnă o dată la patru ani este insuficient pentru a vorbi de funcționarea câmpului politic după logica democrației.

Ne propunem o prezentare a datelor de sondaj privind nemulțumirea socială (în special față de viața politică) în a doua parte a anului 2003, urmată de o analiză a principalelor cauze ale acesteia.

Nemulțumirea față de nivelul de trai

Percepția subiectivă a nivelului de trai, măsurată prin indicatorul *satisfacției față de nivelul de trai*, este negativă pentru cea mai mare parte a populației. De-a lungul anului 2003 „nu prea mulțumiți“ și cei „foarte nemulțumiți“ față de ni-

velul de trai, conform barometrelor de opinie, au oscilat în jurul valorii de 60%, în luna decembrie 2003 această valoare fiind de 59,4% (nu prea mulțumiți 37,3% + 22,1% foarte nemulțumiți), (cf. IMAS, barometrul de opinie publică, august-decembrie 2003). Nu este vorba numai de percepția subiectivă a populației, permanent sunt anunțate măriri de prețuri — aceasta constituind una dintre principalele temeri ale românilor.

Există speranțe că nivelul de trai se va îmbunătăți pentru 26 % din cei cehionăți de barometrul de opinie din decembrie 2003, însă mareea majoritate nu întrevede o îmbunătățire (40,3%) sau chiar apreciază că nivelul lor de trai se va înrăutăți (20,6%). Atât după măsurătorile consumului populației, cât și după alte surse date publicității în anul 2003, prăbușirea nivelului de trai sub anumite praguri a condus la reapariția unor maladii de multă vreme eradicate și este un factor responsabil de problemele de sănătate pe care populația le va avea în viitor⁴. Sunt antrenate și alte efecte, sărăcia și costul ridicat al vieții înseamnă pentru anumite categorii sociale excluderea de la consumul cultural, pentru alte categorii marginalizare socială, o prăbușire generală a nivelului vieții (proces responsabil la rândul său de alte fenomene a căror evoluție înregistrează o adevarată creastă de val în ultimul timp, degradarea, „exodus“ stradal, consum de droguri, alcoolismul, sinuciderea) — pe care indicatorii subiectivi le reflectă adesea mai bine decât cei obiectivi. Aprecierea conform căreia „era mai bine înainte“ reflectă tot nemulțumirea față de situația actuală.

Este limpede, „nivelul de trai“ al populației (scăzut oricum l-am considera, atât în măsurătorile obiective cât și în cele ale percepției subiective), unul din punctele principale a agendei populației, va constitui în anul electoral o temă majoră a campaniilor.

Problema este prea gravă și promisiunile nu mai pot rezolva nimic în acest moment, astfel că se va merge pe calea afirmării ei în mod deschis, atât de către putere cât și de către opozitie (deja sărăcia a fost apreciată de președintele Iliescu într-un discurs public din luna ianuarie ca fiind *o problemă structurală a societății românești*).

Nemulțumirea față de situația economică

Nemulțumirea față de situația economică măsurată de sondaje este în mod constant ridicată (media lunilor august-decembrie 2003 fiind de peste 60% nemulțumire mare și foarte mare); conform Barometrului de opinie din decembrie „nu prea mulțumiți“ și „foarte nemulțumiți“ totalizau 67,3% (respectiv 41,8% + 25,5%), foarte mulțumiți declarându-se 0,3%, iar „mulțumiți“ de situația economică din România 7,6% (cf. IMAS, Barometrul de opinie publică, august-decembrie 2003).

Satisfacția față de situația economică din România — lunile VIII–XII 2003

Cei mai mulți nu văd o îmbunătățire a situației economice în 2003 față de anul anterior. Astfel, în decembrie situația economică era apreciată ca fiind „la fel“ față de anul anterior pentru 36,5%, „ceva mai proastă“ pentru 30,6% și pentru 12,5% chiar „mult mai proastă“ (cf. IMAS, Barometrul de opinie publică, august-decembrie 2003).

Situația economică față de acum un an — lunile VIII-XII 2003

În ciuda unor pași importanți pe care actuala guvernare i-a făcut în direcția integrării euroatlantice a României, în opinia celor care vor vota în acest an direcția în care merge România este fie „greșită” — pentru 35,7% în luna decembrie 2003, sau chiar considerată că „nu ar duce nicăieri” — pentru 24,3%. 36,1% apreciază totuși că România se îndreaptă într-o direcție „bună”.

Nemulțumirea față de viața politică

Nemulțumirea față de viața politică este vizibilă în încrederea scăzută față de instituțiile politice și distanța foarte mare dintre încrederea în personalitățile politice și notorietatea acestora. Aprecierea performanțelor actualului guvern comparativ cu cel anterior exprimă tot nemulțumire față de politic. Pentru 20,7% performanța actualului guvern este mai slabă, în timp ce pentru 41,2% este „la fel” — ceea ce înseamnă că electoratul a ajuns la concluzia că, *indiferent cine guvernează, lucrurile merg la fel de prost*. Performanța actualei guvernări față de cea anterioară era în luna decembrie a anului 2003 apreciată ca fiind mai mare decât cea a guvernării anterioare pentru 33,3% — aceștia regăsindu-se probabil între cei care-și exprimă intenția de a vota cu PSD.

Neîncrederea în instituțiile politice, constant ridicată în toată perioada post-decembristă, rămâne în continuare un indicator care exprimă nemulțumirea populației: în decembrie 2003, conform Barometrului de opinie (IMAS) încrederea în președintele era 49,7%, în parlament doar de 26,9%, în guvern 33,8%. Dar cel mai bine este exprimată nemulțumirea față de clasa politică în ansamblul său prin distanța dintre *notorietate și încredere*. Pentru Ion Iliescu în decembrie 2003, *notorietatea* era de aproape 100%, iar *încrederea* 44,7%; pentru Adrian Năstase 98,3% — *notorietate*, față de 46,6%, această distanță fiind ceva mai mică pentru actualul ministru de externe Geoană (88,2% *notorietate*, față de 50,3% — investirea cu *încrederea populației*) și imensă pentru Văcăroiu: este cunoscut pentru 92,5%, dar investit cu *încredere* doar de 14% din populație.

2. Acești „nemulțumiți” se vor prezenta la urne în 2004, iar candidații ar trebui să țină seama de faptul că nemulțumirea poate constitui și ea un suport al motivației pentru decizia de vot. Cu ce „*ofertă*” vor veni candidații în fața unui electorat atât de nemulțumit și atât de lipsit de speranță?

Trebuie spus că nemulțumirea față de politic, măsurată de sondaje la nivelul anului 2003, nu se datorează doar actualei guvernări, ci este probabil să reprezinte o notă proastă dată „global” tuturor celor şapte guvernări postdecembriste. *Indiferent cine este la guvernare, pentru noi lucrurile stau la fel de prost*. De aceea, *vă votăm, dar nu vă investim cu încredere*, par a spune alegătorii. Reales în 2002, actualul președinte Iliescu ar putea crede că acest lucru se datorează performanțelor guvernărilor din timpul mandatelor sale anterioare sau că este un președinte iubit de români. În realitate avem de-a face cu un comportament electoral aparte: votul ritualic (aici în sensul: vot „de formă”) și *votul de rutină* (comportament în care nu mai sunt investite mari așteptări). Nu există decât o democrație ritualică: avem urne, avem buletine de vot etc. — avem scena și decorul, dar nu o democrație funcțională.

Ceea ce este și mai grav pentru funcționarea democrației, scandalul fraudării referendumului privind noua Constituție a întărít această conduită a electoratului. Votăm sau nu votăm, *ei* (cei care au puterea) fac tot ce vor, adică în cea mai mare parte a timpului își văd de mici interese personale meschine și nu de treburile publice pentru care au fost aleși în funcții. În puținul timp care le mai rămâne pentru a se ocupa de treburile țării, cei care sunt la putere se gândesc la unele soluții care ar putea atinge în mod sigur electoratul în „partea“ sa cea mai „sensibilă“: sărăcia, pensiile mici, mamele cu copii mici etc.

Desigur, să nu fim nedrepti, a afirma că suntem nemulțumiți față de viața politică înseamnă, pe de altă parte, că e bine: am intrat în perioada postcomunistă cu așteptări foarte mari. Și mai există și aşa-zisa mare diferență față de perioada comunistă — la care ne raportăm destul de des când vine vorba de condițiile noastre de viață de zi cu zi, ceea ce deja spune multe — și anume faptul că *acum* (față de *atunci*) *putem spune că suntem nemulțumiți* sau chiar foarte nemulțumiți, sau că lucrurile merg prost, iar țara merge într-o direcție greșită sau nu merge nicăieri — ceea ce *înainte* nu era posibil.

Nemulțumirea față de viața politică mai este datorată și „locului privilegiat“ al politicului într-o societate. Noi, cei *guvernați*, se poate întâmplă să luăm decizii greșite, și totuși consecințele actelor noastre nu vor afecta decât rareori o țară întreagă, aşa cum se întâmplă în cazul unor decizii greșite ale guvernărilor — care pot afecta o societate chiar pentru mai multe generații.

Într-o societate mai atașată unor valori tradiționale, conform unei socio-logici a politicului, așteptarea cea mai mare din partea societății este ca cei aleși să constituie și un *reper moral*, un model. De aceea, conform sondajelor, un procent considerabil dintre subiecți apreciază că țara asta nu merge nicăieri, căci unde ar putea să ne conducă o elită politică structural coruptă?⁵ Mai mult, corupția devenită atât de vizibilă și rămânând în continuare neasanată conduce în mod direct la nemulțumire față de politic. „Corupția trebuie să devină o regulă socială — scria într-o analiză din 2001 sociologul Ioan Mihăilescu, rectorul Universității București — ; instituțiile care ar trebui să o combată par neputincioase sau sunt ele însese percepute ca fiind măcinate de corupție. Nefiind totuși o normă generalizată, corupția lasă în afara profiturilor categorii de oameni cinstiți sau, în cel mai rău caz, lipsiți de posibilitățile și avantajele corupției. Aceasta este categoria persoanelor nemulțumite, frustrate sau revoltate care își pierd încrederea în clasa politică, în instituțiile statului.“⁶

Tot într-o socio-logică a politicului se vorbește despre *funcția educativă* a acestuia, în virtutea căreia, politicul ar trebui să-și asume rolul de socializare politică a maselor, prin lansarea unei dezbateri autentice de idei privind problemele pe care România acestei perioade le traversează. Or, acest lucru nu se întâmplă. În absența unei concurențe culturale, asistăm, îndeosebi în perioadele dinaintea alegerilor, la o reciprocă denunțare a candidaților. După alegerile din 2000, tot într-o analiză asupra nemulțumirii politice, un reputat sociolog scria: „Vom intra într-o paradigmă normală atunci când echipele politice vor susține competiții, după regulile unui sever fair-play și în care cel care va câștiga va fi forțat să fie foarte bun pentru că, la rândul lor, concurenții săi sunt foarte buni“⁷. Acest lucru nu s-a întâmplat, din păcate bătălia pentru miza electorală din 2004 a păstrat același registru: *alegeți-mă pe mine nu pentru competențele mele sau pentru pro-*

gramul cu care mă prezint în fața dumneavoastră, ci pentru că ceilalți, contra-candidații mei, sunt răi, coruși etc.

Concluzia este că se poate vorbi de o adeverată ruptură între social și politic ca sfere ale sistemului social întrucât, cum spune sociologul francez P. Bourdieu, „ordinea politică este de fapt, înțai de toate o ordine mentală, iar structurile politice există în mare parte sub forma reprezentărilor sociale încorporate în fiecare agent social”⁸. În locul dialogului, dezbaterei câmpul politic este dominat de:

a) acte mimetice, ritualice — din partea clasei politice, de tipul provocării „cum să trăiești cu 400 000 lei pe săptămână”, la care au răspuns cățiva politicieni, oferind prin mass-media un „sistem social jucat”, un fel de „jocuri de opoziție” în care pentru scurt timp clasele privilegiate și supușii își schimbă „locul” având, în termenii antropologiei politice, o „eficiență terapeutică”, cu rol de dezamorsare a tensiunilor sociale și de a preîntâmpina revoltele⁹. Tot astfel, a cheltui sume exorbitante cu imaginea în anul electoral (într-o țară în care populația a ajuns majoritar săracă), implicând firme de imagine dintre cele mai profesioniste, constituie tot un tip de atitudine fundamental motivată *magic* (pe lângă faptul că este orientată de o raționalitate cinică): *cu o imagine profesional construită, cu un slogan bine gândit, putem căștiga orice electorat, oricăr de nemulțumit*. Miza nu este eliminarea nemulțumirilor (în acest moment ar fi și ne-realistic), ci puterea politică. Asistăm, la debutul anului 2004, la revenirea a ceea ce analistul politic Cristian Pârvulescu numește „politici electoraliste” — în care „politica devine, în absența unei democrații participative compensatorii, o activitate de reproducere a clasei politice și de redistribuire preferențială a resurselor”¹⁰. Atât puterea, cât și opoziția își stabilesc pentru anul electoral „priorități și strategii”, în care însă „fac abstractie de elementul social și rămân în sfera politiciei competiționale, iar nu a politicii cu valențe comunitare”¹¹.

b) această atitudine *electoralistă* a clasei politice va întări în electorat sentimentul că problemele reale ale dezvoltării sociale sunt ignorate, ceea ce ar putea duce la creșterea nemulțumirii sociale, la votul de rutină (căci nimeni nu mai crede că alegerile schimbă ceva cu adevărat) și la adâncirea separării sferei politice de sfera socială. Nemulțumirea, neîncrederea și demotivarea socială față de viață politică în ansamblul său (instituții, actori politici) relevă numai o parte, vizibilă, măsurată de sondaje, a unui fenomen mai adânc pe care analizele sociologilor l-au evidențiat, mai grav decât sărăcia, prăbușirea *normelor și valorilor sociale*, „degradarea vieții morale și sociale” de-a lungul perioadei de tranziție. Iar „enumerarea manifestărilor care alcătuiesc procesul degradării vieții morale și sociale ar fi prea lungă și parțial inutilă. Presa, radioul și televiziunea își fac o preocupare din prezentarea lor. Sunt menționate și în multe discursuri ministeriale și parlamentare. Sunt vizibile la tot pasul și atât de frecvente, încât am început să ne obișnuim cu ele, și mai grav să le considerăm ca fiind normale”¹². Toleranța socială față de aceste acte nu doar a crescut, dar pot fi luate drept o condiție a succesului în viață. Eșecul măsurilor de înlăturare a fenomenului de corupție la nivel înalt a făcut ca ideea că nu este posibilă îmbogățirea prin muncă cinstită, ci numai prin minciună și fraudă, să devină un mod de a gândi.

Lectura *socialului* prin *politic* este aşadar utilă și comprehensivă. În bună măsură, o societate nu poate să ajungă decât acolo unde o conduce aleșii ei. Inutil să învinovățim societatea că nu înțelege reformele și de aceea le privește cu

neîncredere. *Locul privilegiat* al politicului face ca responsabilitatea să atârne greu de partea clasei politice.

NOTE

1. E. Durkheim, *Leçons de sociologie*, Paris, PUF, 1950, p. 119–120.
2. *Ibidem*, p. 121 și urm.
3. S-a vorbit în acest sens despre „moștenirea de încredere“ a guvernărilor post-decembriste (C. Zamfir).
4. În septembrie 2003, cu prilejul stabilirii — de către Oficiul de Stat pentru Probleme Speciale — a rațiilor de alimente ale românilor în caz de război, s-a constatat că românii consumă deja sub aceste rații. Astfel, în cazul cărnii, în caz de război, „rația prevăzută este de 532 de grame pe săptămână pentru fiecare persoană și 210 grame pentru preparatele din carne. Într-un semestru, consumul raționalizat ar fi de circa 13,832 de kg de carne și 5,46 kg de preparate din carne, adică 19,292 kg în total. În primul semestru al anului trecut consumul mediu de carne și preparate din carne s-a ridicat, potrivit datelor oficiale ale Ministerului Agriculturii, la 18,5 kg pe cap de locuitor, deci cu mult sub rația prevăzută în caz de război de guvernări“. Cu alte cuvinte, românii „suferă de foame mai rău decât în cazuri de război“. Alimentația săracă este cauză directă a reparației în România în această perioadă a unor boli despre care se credea că au fost de multă vreme eradicate: diferite forme de TBC, pelagra (au fost semnalate cazuri de pelagră în acest an în sate de lângă București precum Buda, Domnești, Singureni — pelagra nemaifiind semnalată în țara noastră din 1964). Cf. I. Georgescu, *Legile europene privind alimentația rațională conțin sistemul nutrițional descris de prof. dr. Iulian Mincu*, în: „România liberă“, 31 octombrie 2003, vol. p. 9.
5. Reprezentarea fundamental negativă a omului politic este evidențiată nu doar de încrederea scăzută în instituții și personalități politice măsurată de sonajele de opinie, ci și de alte investigații. Într-o cercetare din anul 2000, realizată pe baza tehnicii „realizării de portrete“, din lista de categorii, „coruptii“ era indicată ca fiind principala trăsătură a omului politic, urmată de: minciuni, dezinteresați, urmăresc propriul interes, necinstituți, incompetenți, hoți, oportuniști leneși, avari, inconsecvenți, ipocriți, demagogi, lacomi, parveniți, nu respectă promisiunile... etc. A se vedea H. Rusu, C. Răulea, „Reprezentarea socială a omului politic“, în: „România socială“, 3–4/2001, p. 158–163. Rezultatele investigației, realizată pe un eșantion reprezentativ pentru orașul Sibiu, sunt corelate cu rezultatele sondajelor de opinie ale Biroului de Opinie Publică pentru 1996–2001.
6. Ioan Mihăilescu, *Valori și norme sociale în perioada de tranziție*, în: „România socială“, nr. 1 din septembrie 2001, p. 7.
7. C. Zamfir, *De ce sunt nemulțumiți românii de viața politică*, în: „România socială“, nr. 1 din septembrie 2001, p. 10.
8. P. Bourdieu, *Le représentation politique. Elements pour une théorie du champ politique*, în: „Archive de recherches en Sciences Sociales“, nr. 36–37, februarie 1981, pp. 3–24.
9. G. Balandier, *Antropologie politică*, Timișoara, Editura Amarcord & CEU, 1998, p. 134.
10. Cristian Părvulescu, *Echilibre fragile*, în: „22“, 6–12 ianuarie 2004, p. 1.
11. *Ibidem*.
12. I. Mihăilescu, *loc.cit.*, p. 62.